

DVE HUMORESKE

Sławomir Mrozek

KDO JE KAJ?

Vstopil sem v vlak in našel prostor v kupeju. V njem so že bili: topniški častnik, doraščajoča gospodična, neki bradač — po videzu trgovec, brat redovnik, starec žlahtnih potez, grbavec in v kotu neki skromni možiček.

Ko je vlak potegnil, je gospodična, pravzaprav še otrok, plosknila v dlani, v naivnem, nezadržanem veselju poskočila na klopi in vzkliknila:

— Pa se peljemo! Pa se peljemo! — Kiti sta ji pri tem veselo poskočili v zrak.

Redovnik se je pokrižal. Široki, rjavi rokav mu je zdrsnil do komolca ter odkril porjavelo roko in nad laktom kos tetovirane kože.

Vlak je vozil vse hitreje in privozil na železni most. Razleglo se je zoprno ropotanje. Spodaj se je svetlikala reka.

— Ko sem bil mlad, sem se rad gugal na stolu, pa sem se nekoč preveč nagnil, — je začel razlagati grbavec. Njegovo norčevanje iz samega sebe se mi ni zdelo na mestu.

Ta trenutek sem srečal pogled možička iz kota; imel je bled in utrujen obraz. Niti za hip ni odvrnil oči od prisotnih. V njih je bil strah.

— Vse je v božjih rokah, — je vzdihnil redovnik. — Stol, naslonjač, knjižna omara, celo najmanjša polica.

Bradač, ki je bil nedvomno premožen trgovec, je oprl roke ob debela stegna. Videti mu je bilo, da je vesele, široke narave, ki ne ljubi žalostnih in preveč načelnih pogovorov.

— Kaj pa, če bi kaj zapeli? — je vprašal v tekočem basu. — Pri nas v Ježevem polju zmeraj pojemo, če se kam peljemo.

Stresel je z gostimi, črnimi lasmi. Njegov obraz je bil pošten, čeprav ne brez kanca zvitosti.

— Zapojmo! Zapojmo! — je spet zaploskala gospodična.

— Načelno je dovoljeno peti samo v maršu, — se je oglasila vojaška oseba. — Kot oficir to dobro vem.

Zdaj se je oglasil starec:

— Pesem je posebna pravica mladosti. — Kako plemenit je bil videti z dlanmi na ročaju staromodne palice. — Samo pokvarjena mla-

dost se boji petja kot zločinec, ki se ogiba čistin in svetlobe in najraje prebiva kje na robu hoste.

Starčeve mirne besede so nepričakovano močno zadele molčečega sopotnika v kotu. Stisnil se je še bolj in oči so se mu še močneje razširile.

— »Pri farni cerkvi zvonček že zvoni...« — je predlagal trgovec.
— Znete to pesmico?

— Zvonček! — je zaploskala gospodična.

Začutil sem, da me vsakič, ko ona poskoči, dregne v bok nekaj trdega in oglatega.

— »Pri farni cerkvi zvonček že zvoni, jaz sem še zmeraj pri svoji ljubici...« — je zaintoniral trgovec.

— Zvonove je treba pretopiti v topove, — je zahteval oficir.

Trgovec pa je pel z gladkim, čeprav nekoliko narejenim basom. Toda nenadoma se mu je nekje v grlu strašno zataknilo. Basa ni bilo nikjer več in pevec je naslednjo noto zapel v soprano, ki pa je bil vendar čist in zvoneč. Ker tega ni opazil, je še nekaj trenutkov zamaknjeno prepeval, dokler se ni zalotil in umolknil.

In zakašljaj.

— Tako je zmeraj, kadar se pripravlja k drugemu vremenu. K dežju ali k suši, — je rekel in si skušal pri tem popraviti umetno brado, ki se mu je začela odlepljati.

— Jaz pa predlagam, da zaigramo šnops! — je vzkliknil oficir, ki je očitno želel pretrgati neprijetno vzdušje. — Pri nas ga igra ves polk!

— Saj nimamo na čem, — je pripomnil starec.

— Lahko na meni! — se je glasno ponudil grbavec. — Stopil bom na sredo, vi pa boste nabijali šnops kar po meni. Lahko stojim ravno kot miza.

Spet sem imel občutek, da skuša ta človek preveč očitno vzbujati pozornost.

— Ne, nimam kart, — je izjavil oficir, potem ko je nekaj časa brskal po žepih plašča. — Ostale so na fronti.

Pa je vendar bilo v njihovi bahavosti nekaj, kar je človeku dalo misliti...

Ta trenutek nas je čisto nepričakovano zagrnila popolna tema. Vlak je zapeljal v predor. Bobneče je odmevalo. Zgubil sem občutek, kam se peljemo.

Čutil sem, kako je neka roka iskala mojo ramo, dokler je ni našla in nalahno stisnila.

— Za božjo voljo, pobegniva od tod, — mi je nekdo zašepetal.

Vstal sem, ne da bi vedel, kje sem. Sledil sem neznančevi roki in vedel samo to, da sva odprla vrata in jih za sabo zaprla. Po vsej verjetnosti sva prišla na hodnik.

— Kdo ste vi?!

— Tiho, tile tu so poklicni vohuni. Ali mislite, da je ta oficir — oficir in grbavec — grbavec? Ne, vsi ti se pretvarjajo, da so nekaj drugega, kot so v resnici. Z njimi se peljem že od prve postaje.

— Zakaj pa se pretvarjajo?

— Da bi drug drugega speljali na led. Vsi so uslužbenci obveščevalne in kontraobveščevalne službe ali tajne policije.

— Vsi?

— Vsi. Svoje čase — no ja — smo se drug pred drugim pretvarjali na ta ali oni način, toda nikdar ne tako in v tolikšni meri. Kako se je zadnje čase razcvetelo to pretvarjanje. Prvi ljudje se niso nikoli pretvarjali.

— No, prav, — sem rekel, ker mi je nenadoma nekaj šinilo v glavo. — Kaj pa midva?

Spet je postalo svetlo. Gledala sva drug drugemu v obraz. Vlak se je začel ustavljati.

— Kako to mislite: midva?

— No, midva. Vi in jaz...

Obstala sva še za trenutek, potem pa sva se oba nekako postrani obrnila drug od drugega in odšla vsak v svojo stran hodnika, kakor da se ni nič zgodilo.

Vlak se je ustavil na neki postajici. Koliba sredi stepe — in nič več. V glavo mi je šinilo, da bo bolje, če izstopim na drugi strani, ne na peronu. Ko sem se z visokih stopnic spuščal na pesek, sem kradoma opazil, da je moj sobesednik storil isto, samo na nasprotnem koncu vagona.

Potem sva si potisnila klobuke na oči in se prihuljeno izgubila vsak v svojo smer, oba v pusto polje, oddaljujoč se od vlaka in drug od drugega.

PROCES

Po trmoglavem prizadevanju, delu, podvigih in željnem pričakovanju — je bil cilj končno dosežen. Vsi literati so dobili uniforme, razvrstili so jih po činih in jim dali odlikovanja. Tako je torej enkrat za zmeraj odzvonilo neredu, pomanjkanju kriterijev, nezdravemu umetnjakarstvu, nejasnosti in labilnosti v umetnosti. Načrt uniforme so izdelali v centrali, pa tudi razdelitev na stopnje in čine je bila sad

dolgotrajnega pripravljalnega dela v glavni upravi. Odtlej je moral vsak član zveze pisateljev obvezno nositi uniformo — široke, vijoličaste hlače s portami, zeleno bluzo, pas in vojaško kapo. Vendar so bile uniforme zelo različne, čeprav so si bile na videz podobne. Člani glavne uprave so nosili kapo na tri roglje z zlatimi našivi, člani pokrajinskih uprav pa trirogeljniko s srebrnimi našivi. Predsedniki — meče, podpredsedniki — bodala. Vse literature so razdelili na formacije, upoštevajoč pri tem, s čim se kdo ukvarja. Tako sta nastala dva polka pesnikov, tri divizije prozaistov in vod za eksekucije, sestavljen iz raznih elementov. Najbolj širokopotezno pa so razvrstili kritike. Ene so premestili na galeje, ostale pa vključili v žandarmerijo.

Eni kot drugi so dobili čine — od prostaka do maršala. Pri tem je prišlo v poštev število besed, ki jih je ta ali oni pisatelj natisnil v svojem življenju, kot idejnega odklona z ozirom na linijo, število preživetih let, privatni in družbeni položaji. Da bi čine med sabo razlikovali, so uvedli raznobarvne našive.

Prednosti novega reda so bile nesporne. Predvsem je zdaj vsakdo vedel, kaj lahko misli o kakem pisatelju. Postalo je jasno, da pisatelj — general ne more napisati slabega romana in da piše najboljše romane pisatelj — maršal. Pisatelj — polkovnik lahko zagreši kako napako, vendar je še zmeraj veliko bolj sposoben kakor pisatelj — major. Naloga uredništev je bila zdaj poenostavljena. Natančno so lahko izračunala, za koliko odstotkov je delo, ki jim ga je poslal pisatelj — brigadni general, primernejše za tisk kakor delo pisatelja — podporočnika. S tem je bilo rešeno tudi vprašanje honorarjev.

Kritik — kapitan zdaj kajpada ni mogel več napisati neugodne recenzije o knjigi avtorja, ki je imel položaj pisatelja — majorja ali višjega. Samo kritik — general se je lahko nenaklonjeno izrazil o ustvarjanju pisatelja — polkovnika.

Novi red je prinesel tudi številne zunanje koristi. V dnevih velikih parad so zdaj pisatelji, ki so bili doslej — na primer med športniki — videti kakor polite kure, zableščali z našivi na ramah. Bleščale so se porte, svetili so se meči in noži predsednikov in podpredsednikov, kakor tudi kape vsega nastopajočega odreda, zaradi česar se je priljubljenost pisateljev med občinstvom neizmerno dvignila.

Težave so nastale samo, ko so hoteli vtakniti v vojaško suknjo nekega pisatelja — čudaka, ki je pravzaprav pisal prozo, vendar so bile njegove stvari za roman prekratke in za novele predolge. Poleg tega se je šepetalo, da je to pesniška proza s satirično ostjo, pa še, da ta čudak piše tudi podlistke, ki so pravzaprav nekakšne novele, in da imajo te novele izrazite lastnosti kritičnega eseja. Zato ga niso mogli

dodeliti niti prozi niti poeziji, a zaradi enega samega človeka se ni splačalo, da bi ustanovili celo novo formacijo. Slišati je bilo glasove, da ga je treba izključiti. Končno so mu, da bi se razlikoval od drugih, dali oranžno rumene hlače, ga uvrstili med prostake in pustili pri miru. Vsa domovina je videla v njem sramoto. Toda četudi bi ga izključili, ne bi bil to prvi primer. Nekaj pisateljev, ki bi bili zaradi slabe postave videti v uniformah kakor strašila v koruzi, so vrgli ven že prej.

Toda družba se je kmalu prepričala, kakšno napako je storila, ko je pustila tega čudaka v vrstah zveze pisateljev. Zaradi njega je prišlo do škandala, ki je omadeževal svetla in lepa načela avtoritete.

Nekega dne se je po glavni ulici glavnega mesta sprehajal znani in ugledni pisatelj — generalni poročnik. Proti njemu pa je v rumenih hlačah prihajal omenjeni pisatelj — prostak. Pisatelj — generalni poročnik je pogledal nanj zviška, pričakujoč seveda, da mu bo prostak salutiral. Nenadoma pa je zagledal na kapi pisatelja — prostaka znak najvišje časti, kakršnega je nosil samo pisatelj — maršal: majhen, rdeč popek. Čut spoštovanja do predstojnikov je bil v pisatelju — generalnem poročniku tako močno razvit, da ni ob tem nenavadnem prizoru niti za trenutek okleval, ampak je pri priči zavzel držo, polno največjega spoštovanja in salutiral prvi. Začuden pisatelj — prostak pa se je priklonil, tako da je mala pikapolonica, ki je sedla na njegovo šajkačo in jo je pisatelj — generalni poročnik imel za znak najvišje časti, odprla krilca in odletela. Besni in užaljeni pisatelj — generalni poročnik je pri priči poklical dežurnega kritika, da je pisatelju — prostaku takoj vzel nalivno pero in ga odgnal na glavno orožniško postajo v Dom književnikov.

Razprava proti njemu je bila v glavnem mestu, v Palači umetnosti. V dolgi, marmorni dvorani so se bleščale epolette sodnikov. Generali so zasedli mesta vzdolž zlate mize iz mahagonija, medalje in zvezdice so se v gladki površini zrealile kakor v črnem zrcalu. Pisatelja — prostaka v rumenih hlačah so obdolžili, da je brez pravice nosil častniške znake, ki niso pripadali njegovemu položaju.

Kljub temu pa je obtoženi imel srečo. Na dan pred procesom je bila seja sveta za kulturo, kjer so ostro skritizirali brezdušni odnos do umetnika in dirigiranje v umetnosti. Glasovi o tem so se naslednjega dne zjutraj raznesli po sodni dvorani. Govoril je sam kritik — vice-maršal:

— Obtožbe ne smemo jemati birokratsko, poglobiti se moramo v bistvo. Brez dvoma pomeni stvar, o kateri govorimo, miniranje načel, na katerih sloni tako odličen razcvet naše književnosti, poleg nekaterih napak seveda. Toda ali je obtoženi storil svoje dejanje popolnoma za-

vestno in hote? Seči moramo globlje in videti tudi vzroke, ne samo posledic. Vprašajmo se, kaj je privedlo obtoženega v ta žalostni položaj? Kdo je slabo vplival nanj, kdo je izrabil njegovo začetniško nezavednost? Kakšno je bilo ustvarjalno vzdušje, ki je privedlo do tega kritičnega stanja? Koga moramo obsoditi, da bi se v prihodnje izognili podobnim procesom?

Ne, tovariši, obtoženi ni glavni krivec. On je bil samo orodje v rokah pikapolonice. Da, pikapolonica, ta je tista, ki jo bes in srd ženeta v boj proti naši novi oblasti, ta ima na ustih pene sovraštva, kadar vidi naše uspehe, za katere se lahko zahvalimo samo absolutni pravilnosti naših kriterijev in odlični organizaciji našega društvenega življenja. Prav ta je izdajalsko sedla na kapo obtoženega in se prelevila v znak za maršala. Samo njej je naša oblast trn v peti. Zato obsodimo roko, ne slepega meča!

Govor so prisotni pozdravili kakor poseg do samih korenin zla. Pisatelja — prostaka so rehabilitirali, za glavnega krivca pa spoznali pikapolonico.

Vod kritikov jo je našel na vrtu, ko je sedela na bezgovem listu in snovala svoje jalove načrte. Ni se branila, saj je vedela, da so jo že razkrinkali. Razprava je bila v isti marmorni dvorani. Pikapolonico so položili na mahagonijevo mizo in pokrili s steklenim krožničkom, da ne bi pobegnila. Vse oči so se uprle, da bi videle rdečo piko na črni površini. Neupogljiva v svojem sovraštvu je vse do konca trmasto molčala.

Naslednjega dne, ko se je začelo daniti, so jo ubili s štirimi deli najnovejšega romana samega pisatelja — maršala književnosti, romana, izdanega na najboljšem papirju in v trdi vezavi. Roman so z višine enega metra in pol po delih spuščali na obtoženko. Baje ni dolgo trpela.

Pisatelj — prostak v rumenih hlačah pa vendar ni mogel ubežati sumu, da je delal z roko v roki z obsojenko, in celo to ni bilo izključeno, da ga je vezalo z njo še kaj več, saj je jokal, ko je zvedel za sodbo, in prosil, naj jo spustijo na vrt, v svobodo.

Prevedel Lojze Krakar